

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑΣ.

ΑΡΙΘΜΟΣ 46.

ΤΟΜΟΣ Β'.

12 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1893.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΠΤΩΧΕΙΑ.

κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας.*

Θέμα λόγου πανηγυρικοῦ ἐν μέσῳ σεμνοῦ θιάσου διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν ἐνόμισα προσφύεσθαι τὸ διὰ τῶν ἐφημερίδων ὑπὸ τινα τύπον δῆθεν γραμματικώτερον ἀγγελλέν. Αὐτὸ προτιμήσας, ἀγαπητοί, γίνομαι πᾶσι καταληπτὸς, ὅσοι πρὸς τὸ λητὸν ἐκάστου παρὸν τὸ παρελθὸν ἀντιβάλλοντες τὸ οὐχὶ κατ' εὐμάρειαν παραρρεῦσαν, μίτε δὲ περὶ μέλλοντος ὁμοίου μάντεις κακῶν γινόμενοι, μέλλουσιν εὐρεῖν ὅτι καὶ τρώπων μέτοχοι καὶ καταστάσεως ὑλικῆς τῶν διδασκάλων τῆς παρελθούσης γενεᾶς ἀποδείκνυνται διάδοχοι, καὶ τοῦτοις ἐν δυσπραγίαις ὑλικαῖς ἰσοστάσιοι. Πρὸς διδασκάλους καὶ λογίους ὁμιλῶν ἐπὶ τοιοῦτου θέματος ἔσομαι καταληπτός. Ἄν αὐτὸ τὸ παρὸν, ἂν αὐτὸ τὸ παρελθὸν ὑμῶν πάντων ἐν ἀπόψει στιγμιαία παρεξεταζόμενον πρὸς τὴν παρελθούσαν τοῦ γένους βιοτήν, ἐν γὰρ τῇ πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀκηδία, πείσῃ πάντας ὅτι τὴν αὐτὴν ἐβαδίσαμεν πορείαν, τῶν μὲν ὀπίσω μνηδαμῶς ἐπιλανθανόμενοι, παρὰ τὴν ἀποστολικὴν ὑποθήκην, τοῖς δ' ἐμπροσθεν οὐκ ἐπεκτεινόμενοι, δυνάμεθα παραμυθεῖσθαι ἡμᾶς αὐτούς, ὅτι ἔχομεν ἐν τῇ ἐθνικῇ καθόλου δράσει σημεῖον τι, καθ' ὃ πληρέστατα συμφωνοῦμεν οἱ νῦν πρὸς τοὺς πάλαι, καίπερ ἐν τούτῳ παρευδοκιμοῦντας ἐτέρων.

Ἐσχάτως ἀνέγνων πού ὅτι μικρὸν πρὸ τῶν μέσων τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος οἱ μισθοὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου ἦσαν ἐλαεινοί· μόνον ὀγδοήκοντα φιορίνια κατ' ἔτος ἐλάμβανε μι-

σθὸν ὁ Καλδίνος, ἥτοι διακόσια φράγκα, καὶ ὀλίγον οἶνον. Ἀνεμνήσθην τῆς παρελθούσης τοῦ γένους ἡμῶν βιοτῆς, καί, μὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἔδει ἵνα μὴ μεμψῶ τῶν πατέρων ἡμῶν, τὴν τούτων ἐν γένει κατάστασιν ἀντιβάλλον πρὸς τὴν ἐν Εὐρώπῃ. Πράγματι, καθὼς ὁφίμεθα προχωροῦντες ἐν τῇ ἡμετέρῃ σημερινῇ διαλέξει, πλείω τι ποσὸν ἐχορηγοῦμεν τοῖς διδασκάλοις ἀνεὺ οἴνου, ὅστις ἦν ἐν τούτοις ἀναγκαιότατος ὥς ἐπιφέρων ἴσως τῷ πίνοντι διδασκάλῳ ληθμοσύνην, ἔστω καὶ στιγμιαίαν, τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ κακοδαιμονίας.

Ἀνάγκη κατὰ τὴν τοῦ θεματός μου ἀνάπτυξιν ὀλίγα ἄλλα εἰπῶ· θελὼν δὲ τι νέον ἢ ἀνάγκειά προέπει ἢ ἀνυσθῶ πᾶσας μου τὰς ἐκτιθεμένας ἔσδε πληροφθοῖας ἐκ τῆς τῶν κάτω χρόνων ἱστορίας, διότι καὶ τοιοῦτος ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης μου διαλέξεως, καὶ προσδεχόμενος ἔσμεν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις. Οἱ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἱστορίαν μελετήσαντες ἔχετε γνῶσιν τῶν χρηματικῶν ἀμοιβῶν, ὥς ἐξέτινον πρὸς τοὺς ἐπιφανέστερους τῶν διδασκάλων οἱ ἀρχαῖοι. Ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας ὅτι, τοῖς ἀρετῆς ἄθλα κεῖται μέγιστα τοῖς δὲ καὶ ἄνδρες, ὀρθοὶ πολῖται εὐοδῶν¹⁾ ἐπιβάλλει τοῖς τῶν κοινῶν κηδομένοις, τοῖς ὑπὲρ ἐθνικῆς εὐκληρίας ἐργαζομένοις τὴν ὑποστήριξιν τῶν νορθηκοφόρων, τὴν ἐπαρκῆ συντήρησιν εἰ μὴ τὸν πλουτισμὸν τῶν Βάκχων. Οἱ δὲ Βυζαντινοὶ πλείους ἀπένευμαν τοῖς ἐπιφανέσι διδασκάλοις ἐκάστοτε τιμὰς, ἴσως δὲ καὶ χρῆμα ἐπαρκές· περὶ τῶν τοιούτων τιμῶν ἔχομεν ἱκανὰς εἰδήσεις, ἐφ' ὧν ἑκτασίς τις ἐπιτραπῆσεται βεβαίως ἐν ἐκτενεῖ πραγματείᾳ, θέμα ἐχούσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς παιδείας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὅτις ὡσαύτως ἐστὶν ἡκίστα μέχρι σήμερον ἀνεγνημῆν, καθὼς ὀλίγον ἐμελετήθη καὶ πάλαι μετὰ τὴν ἀλφειν μέρους αὐτῆς. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸ μέγα κῆρος τῆς οὐκρανικῆς σχολῆς τῶν Παζαγνικῶν, ἥτοι τῶν δώδεκα διδασκάλων ὑπὸ τῶν ἀρχηγόνων αὐτῶν πολλὰν ἀπολαυδανόντων

*) Διαλέξεις γινόμεναι κατὰ τὴν ἐπετείον ἐστὶν ἡ 15' ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ διδασκαλικὴ ἀδελφότης.

1) Φιλ. παρ. Γ' 111.

τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸ δέβας τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ. Περὶ τῆς πρὸς τοὺς διδασκάλους τιμῆς δυνατὸν ἵνα σταχυολογήσωμεν τινὰς εἰδήσεις. Ἄννα ἡ Κομνηνὴ λέγει ὅτι, ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας Βασιλείου τοῦ Πορφυρογεννήτου μέχρις αὐτῆς τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας «ὁ λόγος, εἰ καὶ τοῖς πλείοσιν ἐρραθύνετο, ἀλλ' οὖν γε πάλιν οὐ καταδεδυνώως, ἀνέλαμψε καὶ ἀνέθορε, καὶ διὰ σπουδῆς τοῖς φιλολόγοις ἐγένετο ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος» ἥτοι τοῦ πατρὸς τῆς Ἀννης.¹ Ὡς δὲ μικρῶ πρὸ τῆς Ἀννης Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς εἰς ὕψος ἤρθη κοσμικῆς τιμῆς τε καὶ δόξης, οὕτως ὀλίγῳ μετὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον ἐτύγχανε πολλῆς εὐνοίας ὁ φιλόσοφος Ἰταλός, ὁ τοῦ Ψελλοῦ μαθητής· καίτοι δὲ προδοτικῶς προσενέχθη κατὰ τινὰ πρεσβείαν εἰς Ἐπίδαμνον, ἔτυχε συγχωρήσεως καὶ προσέστη σχολῆς δημοσίας παρὰ τῷ ναῶ τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἢ παρὰ τῷ τῆς Πηγῆς ναῶ κειμένῳ², οὐ μετὰ πολὺ δ' ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐστράτιου τοῦ Γαριδᾶ προδεληφθῆναι «περὶ τὰς οἰκοδομὰς τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας». Μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας σοφὸς ἔλλην, ὁ Θεόδωρος Ἐξαπτερύγος, ἐπὶ Βατάτζῃ διδάσκων ἐν τῷ κατὰ Νίκαιαν ἀνωτάτῳ Ἐκπαιδευτηρίῳ, ἀνὴρ «ἀγαθὸς φράζειν, οἷα κατὰ κράτος ὀνητορικοῖς ἐνδιατριφῆς λόγοις, καὶ τὸ ἐξαγγέλλειν εὐψύως μελετητικῶς, καὶ πολλοῦ διὰ τοῦτο ἡξιωμένος ὀνόματος», ἡξιούτο τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ Βατάτζης ἐπεσκέπτετο τοὺς παρὰ τῷ Ἐξαπτερύγῳ διδασκομένους παρακινῶν πρὸς σπουδὴν· πρὸς αὐτὸν τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, ὃς ἔστιν ὁ γραφεὶ ταῦτα παραδοὺς ἡμῖν, ἔλεγεν ὁ καλὸς βασιλεὺς, προτρεπόμενος αὐτὸν ὅπως ἐγκολπωθῇ τὸ στάδιον τοῦ λογίου καὶ πολιτευτοῦ· «στρατιώτης μὲν γὰρ τὸ ἐπιτήδευμα γεγονώς, ὅποσα ἂν ἔσχες τὰ τοῦ σιτηρεσίου παρὰ τῆς βασιλικῆς δεξιῶσεως, τοσάυτα ἂν ἴδως ἢ καὶ ὀλίγον πλείω οἱ διὰ τὸ τοῦ γένους περιφανὲς ἔσται· ἐμπλῶς δὲ φιλοσοφίας φανείς μεγάλων ἀξιωθῆσθαι τῶν τιμῶν τε καὶ τῶν γερῶν· μόνοι γὰρ ἀπάντων ἀνθρώπων ὀνομαστότατοι βασιλεὺς τε καὶ φιλόσοφος»³. Καὶ διηλοῦσι μὲν οἱ λόγοι τοῦ μακαρίου βασιλέως ἦν τοῖς διδασκάλοις καὶ λογίοις ἀπένεμε τὸ κράτος τιμὴν καὶ οἷας ἀμοιβάς· ἡ δὲ πρὸ ταύτης καθὼς καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἱστορία κυροῦσι τὰ γραφόμενα· Γεώργιος ὁ Παχυμέρης παραδίδωσιν ὅτι ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσένιου τοῦ Αὐτωρειανοῦ Ὑάκινθος τις μοναχὸς ἐκ τῶν δυτικῶν⁴ ἔλθων εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ προσκαθήμενος παρὰ τῷ ναῶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου, κειμένῳ πλινθίων τοῦ Πατριαρχείου, καὶ τοὺς παῖδας διδάσκων καὶ τούτους ἀνάγων τὰ εἰς προπαίδειαν, ὑφ' ὧν καὶ χρηματικῶς ἡμείβετο, κατηγγέλθη τῷ πατριάρχῳ ὅτι δῆθεν ἔπραττεν ἄτακτόν τι, διπλὰ γὰρ διὰ μόνον ὧν ἐδίδασκε παιδας· ἀλλ' ἐξετάσθεις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως εὐρέθη δεξιὸς ἀνὴρ καὶ παρρησίαν ἐπιδεικνύμενος, οὐ ἐνε-

κεν ἡγαπήθη παρ' αὐτοῦ¹. Τοῦ Παχυμέρους ὁμῶς ἡ μαρτυρία χρήσιμος ἡμῖν ἐστίν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς διδασκάλους παρεχομένων τιμῶν· διηγεῖται ὁ χρονογράφος οὗτος περὶ τοῦ Παλαιολόγου Μιχαὴλ ὅτι, βαδίζων ἐπὶ τοῖς ἴχνεσι τῶν ἐν Βυζαντίῳ πάλαι βεβασιλευκότων — «ἦν γὰρ ταῖς ἀληθείαις κάκιστος πρὸς τὰ παλαιὰ τῆς Κωνσταντίνου παρακινζόμενος» — ἵδρυσεν παρὰ τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου Παύλου, ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ὀρφάνοτροφείοις (ἐκεῖ δὴλον οὖν ὅπου τῶν ὀρφανῶν ἀσυνλον ἱδρύσας Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐκέλευσε «τὴν ἐγκύκλιον ἐκπαιδεύεσθαι παιδείαν»)² «σχολὴν γραμματικευομένων», καὶ χορηγῶν ἐτησίως τῷ διδασκάλῳ τὴν ἀμοιβήν, ἐχορήγει βεβαίως ἀμοιβάς τινὰς καὶ τοῖς σπουδάζουσιν, βραβεύων τοὺς προκόπτοντας· «ἔστι δ' οὐ καὶ τὰ εἰκότα φιλοτιμεῖσθαι, εἰ δ' οὖν ἀλλ' ἀνέσιν τοῖς παισὶ διδόναι τῆς ἀσχολίας, κατὰ τι πάτριον σύνηθες»· ὁ ἔστι μεμερηνευόμενος· ἦν ἔθος τοῖς πρὸ τοῦ Παλαιολόγου βασιλεῦσι ἵνα χορηγῶσιν ἀμοιβὴν τινὰ καὶ προστάδιαν τοῖς σπουδάζουσιν. Ἄν δὲ βλέπωμεν ἀνωτέρω τοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχας τὸν Εὐστράτιον Γαριδᾶν καὶ τὸν Ἀρσένιον Αὐτωρειανὸν τιμῶντας τὸν οὐκ ὀρθῶς δοξάζοντα καὶ κατὰ τὸ τοῦ πολιτευτοῦ στάδιον ἀποτυχόντα Ἰταλὸν καὶ τὸν μοναχὸν Ὑάκινθον, ὁ Παχυμέρης βεβαίως ὅτι καὶ τὸν φιλόσοφον Μανουὴλ Ὀλοδῶλον ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Γαβρᾶς ἐχειροθέτησε ἑντορὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τὴν βραχύχρονον αὐτοῦ πατριαρχίαν, τῷ 1267, ἐπέτυχεν παρὰ τῷ Παλαιολόγῳ Μιχαὴλ τῆς ἀπονομῆς συγγνώμης εἰς αὐτὸν τὸν Ὀλοδῶλον καὶ τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ὡς διδασκάλου τῶν γραμματικῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἡ τῶς ἦν διδάσκων Γεώργιος Ἀκροπολίτης ὁ μέγας λογοθέτης.³ Εἰρήσθω δ' ὅτι τὸν ἀρχιδιδάσκαλον τοῦτον τῆς ἀνωτέρας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Κράτους σχολῆς προσέλαβεν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, βοηθοῦντα τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἐν αὐτῇ.

Ἀλλὰ τότε μὲν, κατὰ τοὺς τοσοῦτον ἡμῶν ἀφίσταμένους αἰῶνας ἐκείνους εἶχε χρῆμα πολὺ τὸ κοινὸν ταμεῖον· οἱ αὐτοκράτορες συχνὰ κατετίθεσαν ἐπὶ τῶν ἁγίων Τραπεζῶν ἐπικόμβια κατὰ συνθήσαν· ἀρχοντες καὶ κόμντες καὶ πλούσιοι καθωσίουν μεγάλα χρηματικά ποσὰ πρὸς ἱδρυσιν καὶ συντήρησιν μονῶν, πατριάρχαι καὶ μητροπολίται ὑπῆρχον κατὰ τοὺς σχεδὸν μυθώδεις χρόνους ἐκείνους ἔχοντες περιουσίας δέκα καὶ δώδεκα ἑκατομμυρίων περίου φράγκων·⁴ εἴπερ ἐδίδετο μισθὸς ἐπαρκὴς εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν διδασκάλων, τῶν ἐν ἀνωτέραις σχολαῖς διδασκόντων, ὑπῆρχεν ὁμῶς ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ τοῖς ιδιωτικοῖς ταμείοις χρῆμα. Περὶ τῶν ἐν μικροτέροις σχολαῖς διδασκόντων οὐχὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἔχω ἐσχηματισμένην. Ἐπὶ τοῦ Ψελλοῦ Μιχαὴλ ὁ

1) Παχυμ. Α', σελ. 294.

2) Ἀννης Β', σελ. 345.

3) Παχυμέρης: Α', σελ. 284. — ὁ ῥήτωρ Ὀλοδῶλος ἐξώσθη, φαίνεται, κατόπιν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ, διότι παρίσταται ἐπιστρέφων ἐξ αὐτῆς εἰς Κ) πόλιν τῷ 1282. Παχυμ. Β', σελ. 25.

4) Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ ἑλλην. ἔθνους· πρώτη ἐκδόσεως τόμ. Α', σελ. 400. Μ. Γεδεών «Πατριαρχ. Πίνακες» σελ. 321.

1) Ἀννα τόμ. Α', σελ. 257.

2) Ἀννης, Α', σελ. 260.

3) Ἀκροπολ. σελ. 53.

4) Ὁ ὅρος «ἐκ δυτικῶν» δηλοῖ τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Παχυμέρης· τόμ. Β', σελ. 44.

μαίστωρ τῶν Διακονίσσης, ἔνθα σχολή τις ἵδρυτο κατωτέρα, ζητῶν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου τὴν τοῦ Ἀγίου Πέτρου σχολήν, ἔγραψε: «τὸν πάντα μοι τῆς ζωῆς χρόνον βιβλίοις καὶ λόγοις καταναλώσας, οὐδὲν ὅτι μὴ ἀελθηθῶς πρὸς αὐτὸ τὸ γῆρας κατήντησα. . . τῆς δὲ παιδείας ἀπονάμυν οὐδέν, ὅτι μὴ καὶ πλατύν γέλωτα».¹

§.

Ἀλλ' ἡ μακρὰ χρονικὴ περίοδος ἥς ἐποψίμ τινα βραχεῖαν ἐν τῷ περὶ πενίας διδασκαλικῆς λόγῳ ποιούμεθα, λέγεται συνήθως περίοδος πτωχῆ, ἐποχὴ πενήτων, ὧν τὸν πατριάρχην λογιώτατός τις ἀκομψὸς ἐκάλεσε «πατριάρχην τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων». Ἐγὼ δὲ νομίζω ὅτι κακῶς ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐθνικῆς ζωῆς ἐχαρακτηρίσθη ὡς γενικρὰ ὑπὸ τὴν ἐποψίμ τοῦ χρήματος. Εἴπερ ἡρευνᾷτο ἐπισταμένως ἢ κατὰ τοὺς τελευταίους τέσσαρας αἰῶνας ἱστορία τοῦ παρ' ἡμῖν ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, εἰς πολλὰ διάφορα συμπεράσματα ἠθέλομεν ἡραγωγῆσθαι. Ἰσως ὀλίγος ὑπῆρχε παρ' ὀλίγοις πλοῦτος, ἀλλ' οὗτος ἢ ἐκρύπτετο, ἢ κατεσπαταλᾶτο εἰς ἵδρυσιν καὶ προικισμὸν μικρῶν ἢ μεγάλων μοναστηρίων, κυρίως κατὰ τὸν ΙΣ' καὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ἀφαιρούμενος οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ τῶν σχολείων, ἅτινα συνεπῶς ἐλεινὰς ἐκέκταντο προσόδους. Ἀκριβῶς δὲ δεόν ἐξετασθῆναι τοῦτο· διότι ἐὰν μὴ ἔχη πόρους ἐπαρκεστάτους σχολῇ τις, οὐδὲ ὁ διδάσκαλος ἔχει χρῆμα ἐπαρκές· μὴ ἔχων δὲ καὶ μόλις ζῶν, καὶ τρώγων ὅσον πρέπει 'να τρώγῃ ὅπως ζῇ, οὐδένα διατρέχει κίνδυνον μὴ καταλίπῃ τοῖς υἱοῖς καὶ τοῖς κληρονόμοις ὡς ἀφορμὴν ἐρίδων ὀλίγων ἢ πολλῶν περιουσίαν. Ἐν τούτῳ πάντες οἱ διδάσκαλοι τῶν κάτω χρόνων, ὅσοι διετέλεσαν τὸν ὅλον αὐτῶν βίον διδάσκαλοι, δύνανται 'να καυχήθωσιν ὅτι σχεδὸν οὐδὲν ἔλιπον τοῖς υἱοῖς, ἰσως δὲ τινες καὶ περὶ τῶν θυγατέρων ἡναγκάσθησαν εἰπεῖν ὡς ὁ τῆς Ἀθηναΐδος πατὴρ Λεόντιος «ἀρκεῖ αὐτῇ ἢ αὐτῆς τύχη».

Ἡ συντήρησις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ προσήλωσις προσδοκῶν κτημάτων εἰς μονὰς τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μέγα μέρος ἀπερρόφα τοῦ πλούτου, ὃν ὁ διαθέτης ἢ δωρητὴς ἠγνόει ὅτι προτιμότερον ἦν εἰπερ ἐδίδοε πρὸς ἵδρυσιν μικρᾶς σχολῆς. Οἱ τῶν τοιούτων μονῶν ἵδρυται ἔπρεπε πρὸς τοῦτο 'να νουθετηθῶσι δεόντως, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδεὶς πρὸς τοῦτο παρώρμα· τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ τὴν πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν ἀναστήσαντος, τὸ τῶν Θεσσαλονικέων, οἵτινες συγχρόνως σχεδὸν ἐκάλουν ὡς διδάσκαλον τῆς ἑλλην. σχολῆς ἐπιφανέστατον Ἕλληνα λόγιον, αἱ πρὸς τοὺς σπουδάζοντας συμβουλαὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Β' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ἐπ' ἡνεγκον ἀποτέλεσμα μόνον ἐν: τὴν μόρφωσιν διδασκάλων ἀφωσιωμένων εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν, διδασκόντων μετὰ πολλῆς αὐταπαρνήσεως, ἀνθρώπων ἰσως μὴ δραμόντων εἰς ἐπιδίωξιν ἀλλ' ἐπιτυγόντων ἀληθοῦς κλέους, τοῦ κληθῆναι δηλαδὴ μεγάλους ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἅτε καὶ ποιήσαντας καὶ διδάξαν-

τας, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ σύνδρομον ἐπιδειξαμένους.

Καιροῦ ὅμως πρὸς παρασκευὴν, πρὸς σύνταξιν, πρὸς ἐφαρμογὴν θεσμῶν κανονιζόντων τὴν ὑπαρξίν καὶ συντήρησιν καὶ προκοπὴν ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων καὶ πρὸς περιθάλψιν τῶν γηραιῶν διδασκάλων ἐστεροῦντο. Πρὸτῶν θεσμῶν ἔδει 'να συντάξωμεν ἑτέρους· ἐπείξεν ἀνάγκης ἑτέρας ἢ θεραπεία, πρωτίστης ἀνάγκης. Ἐδει 'να συνταχθῶσι θεσμοὶ διέποντες τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, ἐνισχύοντες αὐτὸ ἐν τῇ καθόλου δράσει, τῶν δὲ θεσμῶν τούτων οἱ κυριώτεροι συνετάχθησαν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' μέχρι τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τὸ κέντρον ἔκεινο καὶ χρημάτων εἶχε κατὰ τοὺς δύο τούτους αἰῶνας ἀνάγκην, ἀπὸ δὲ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ΙΣ' ἑκατονταετηρίδος αἱ περιδοεῖαι τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχῶν εἰς Ἰσθρίαν, εἰτα δὲ εἰς Ρωσίαν καὶ μάλιστα ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀχανοῦς ὁσμανικῆς αυτοκρατορίας τὰς ὑποκειμένας εἰς τὸν οἰκουμένικόν πατριαρχικὸν θρόνον, αἱ δωρεαὶ βλάχων καὶ μολδαυῶν ἡγεμόνων εἰς τὰ πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἀνεκούφιζον μὲν ὀλίγον τὴν ὑλικὴν δυσπραγίαν τῶν μεγάλων τούτων κέντρων τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει, ἐπέτρεπον δὲ 'να τεθῇ καὶ σκέψις τις καὶ πῶς ἀπόφασις ἢ μᾶλλον θεμέλιον ἐν ταῖς σκέψεσι περὶ παιδεύσεως ὡς ἐν ἄρθρον, ἔστω καὶ ἐκ τῶν δευτερευόντων, τῆς ἡμερησίας διατάξεως· ἀλλὰ περὶ πόρων τῶν τότε σχολείων καὶ τῶν χορηγουμένων τοῖς διδασκάλοις ἀμοιβῶν ἐγὼ μνείαν οὐδεμίαν εὐρίσκω. Τῷ 1546 ἢ 47 Διονύσιος ὁ ἀπὸ Νικομηδείας πατριάρχης τῆς Νέας Ρώμης προσκαλεῖ Μιχαὴλ Ἐρμωδωρον τὸν Ἀνίσταρχον ὅπως διδάξῃ ἐν τῇ πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ, ἀλλ' οὐδένα ποιεῖται λόγον ἀμοιβῆς ὑλικῆς¹: διότι τοῖς διδασκάλοις τούτοις ἐχορήγει τὸ Πατριαρχεῖον ἐργασίαν τινὰ γραφικὴν ἐν αὐτῷ καὶ τινὰ δικαιώματα παρομαρτοῦντα τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀφφικίῳ τῷ τούτοις ἀπονεμομένῳ. Ὡς ὁ Διονύσιος, οὕτως ὁ πατριάρχης Ἰερεμίας Β' ὁ ἀπὸ Λαρίσσης ἐν τοπικῇ συνόδῳ, συγκροτηθεὶς τῷ 1593 ἐν Κωνσταντινουπόλει, σαφῇ μνείαν οὐδεμίαν ποιεῖται μισθοῦ τοῖς διδασκάλοις χορηγητέου· διατάττει μόνον διὰ τοῦ ζ' κανόνος αὐτῆς ἢ σύνοδος τοῦ 1593 «ἕκαστον ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καὶ δαπάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα δύνανται διδάσκεσθαι· βοηθεῖν δὲ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καὶ τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις ἐὰν τῶν ἐπιτηδείων χρεῖαν ἔχωσι».² Τὸ «φροντίδα καὶ δαπάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν» δηλοῖ καταφανῶς ὅτι ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας ἐλαμβάνοντο τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ διδασκάλου ἀπαιτούμενα χρήματα. Αὐτοὶ οἱ παλαιότεροι κώδικες ἐκκλησιῶν τινῶν καὶ μητροπόλεων ἀναγράφοντες ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν τοῦ ναοῦ δαπανῶν τὰ πρὸς συντήρησιν τῶν καθ' ἡμᾶς

1) Βλ. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου ἐν Φιλολογ. Ἀντὺ-κτοῖς Ζακύνθου, ὑπὸ Νικολάου Κατραμῆ, ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, 1880, σελ. 245.

2) Τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου βλέπε προχείρως παρὰ Κ. Σάβα, ἐν Βιογράφ. σχεδιάσματι περὶ Ἰερεμίου Β', σελ. 82—92, ἰδίως δὲ τὸν ζ' κανόνα.

2) Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ Ἐπιστολαί, ἐν τόμῳ Δ' Μεσαιων. Βιβλιοθήκης Κ. Σάβα, σελ. 420.

σχολείων διδόμενα μαρτυροῦσι καὶ οὗτοι σαφῶς ὅτι σπανίως, ἵνα μὴ εἰπῶ δυσκόλως, ἤθελεν εὐρεῖ τις ἴδια κεφάλαια καταθευμένα πρὸς συντήρησιν, πρὸς ἐδραίωσιν, πρὸς προκοπὴν παντὸς σχολείου. Πρόκειται δὲ καὶ σαφῆς ἡ διάταξις, περὶ διδασκαλίας: τῶν «ιερώων γραμμάτων», ἥτοι τῶν πρώτων τῆς λειψῆς ἐκπαιδεύσεως στοιχείων· ὁ χαρακτήρ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ἐκ τοῦ ταμεῖον τοῦ ναοῦ χρηρηγομένη πρὸς τὴν γειτονεύσαν αὐτῷ σχολὴν χρηματικὴ ποσότης, ἡ τῆς σχολῆς ἐποπτεία γινομένη ὑπὸ τῶν καὶ τοῦ ναοῦ τὰς προδόδους διαχειριζομένων, ταῦτα πάντα σύνδρομά μιν γίνονται εἰς τὴν ιδέαν ὅτι ὁ σχολῇ τινι παρακεκμένος ναὸς ἐχορτάγεται κατὰ τὸν 15' αἰῶνα καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦ 12' τὰ πρὸς τὴν λειτουργίαν τῆς στοιχειώδους σχολῆς ἀπαραιτήτως ἀπαιτούμενα χρήματα.

ΜΑΝΟΥΗΛ 12. ΓΕΛΕΩΝ.

(Ἐπεται τὸ τέλος).

ΙΣΤΟΡΙΚΑ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΘΩ.

10.

Δημοσθένους.

«Εἰ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες δικασταί, ἐμοῦ μόνου κατεφρόνει Λάμπρις· οὐδὲν ἂν ἦν θαυμαστόν. νῦν δὲ πολλὰ δεινότερα τοῦτου πέπρακται αὐτῷ πρὸς πάντας ὑμᾶς· κτήνη γὰρ ποιουμένων. Παρεισάδου ἐν Βοσπόρῳ· εἰάν τις βούληται Ἀθήναζε εἰς τὸ Ἀττικόν, ἐμπερίον σιτηγεῖν, ἀτελεῖ τὸν σίτον ἐξάγειν, ἐπιδημῶν ἐν τῷ Βοσπόρῳ· ὁ Λάμπρις ἔλαβε καὶ ἐξαγωγὴν τοῦ σίτου καὶ τὴν ἀτέλειαν ἐπὶ τῷ τῆς πόλεως ὀνόματι, γαμίζας δὲ ναῦν μεγάλην σίτου ἐκόμισεν εἰς Ἀκανθον, κακεῖ διέθετο προσκοινωνήσας τοῦτω ἀπὸ τῶν ὑμετέρων χρημάτων.

11.

Ξενοφώντος.

§ 110. Ἐξ Ἀκάνθου δὲ καὶ Ἀπολλωνίας, αἵπερ μέγισται τῶν περὶ Ὀλυμπον πόλεων, πρέσβεις ἀφίκοντο εἰς Λακεδαίμονα. Ἀκούσαντας δὲ οἱ ἐφοροὶ ὦν ἔνεκα ἡκον, προσήγαγον αὐτοὺς πρὸς τε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς συμμάχους. Ἐνθα δὲ Κλειγένης Ἀκάνθιος ἔλεγε·

Αἰσχίνου κατὰ Κηροδότου.

«Ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ὁ τὸν Ἀθῶ διαρύξας.

Ἀπολλωνίου Ροδίου Ἀργοναυτικά.

αὐτὰς, ἔπειτα Κλίτας, Παλλήνια, Καναστράιν ὑπερ ἄκρον.

*) Ἰδε ἀριθ. 45, σελ. 880—883.

ἤνοιδαν ἐννύχιοι πνοιῇ ἀνέμοιο θέντες.

Ἦρι δὲ νισσομένοισιν Ἀθῶ ἀνέτειλε κολώνη θρηϊκή, ἢ τόσον ἀποπροβὴ Ἀἴμνον εἰσοῦσαι, ὅσον ἐς ἐνδιόν κεν εἰστολὸς ὄλκας ἀνέσσει, ἀκροτάτῃ κορυφῇ σκιάει καὶ ἐδάχῃ Μυρίνης.

Σκύλακος Γεωγράφου.

Πρώτη πόλις Μακεδονίας Ἡράκλειον.

Θέρμη πόλις Παλλήνη. Ἀθος ὄρος. Ἀκροῦσθαι Ἑλλήνης. Δίον Ἑλληνικόν. Κλεωναί Ἑλληνίς. Ἀθος ὄρος. Ἀκροῦσθαι. Χάραδρον Ἑλληνίς, Ὀλόφυξος Ἑλληνίς.

15.

Θεοκρίτου Εἰδύλλιον 3.

... ὁ δὲ Τίτυρος ἐγγύθεν ἄδει, ὥς πόκα τὰς Ξενέας ἠράσσατο Δάφνης ὁ βώτας, χῶς ὄρος ἀμφεπόμε, χῶς αἱ δρύες αὐτὸν ἐθρόνευν, ἡμέρα αἶτε φύοντι παρ' ὀχθαῖν ποταμοῦ. Εὖτε χίων ὥς τις κατετάκετο μακρὸν ὑφ' Αἴμον, ἢ Ἀθῶ, ἢ Ροδόπαν ἢ Καύκασον ἐσχατόωντα.

16.

Νικάνθρου ἀποδπάσματα.

Πέμπτον ἐκ τῆς Εὐρωπείας.

Καὶ τις Ἀθῶ τόσον ὕψος ἰδὼν Θρηϊκός ὑπ' ἄστροις ἐκλυεν, οὐ δὴ θέντος ἀμετρήτῳ ὑπὸ λίμνῃ ὅς ἀνασπὼν χεῖρας διὸ ρίπτεσκε βέλεμνα. ἡλιβάτου προθέλυμνα Καναστράιν πάρος ἀκτῆς.

17.

Ἡρακλείου Ποντικού.

Περὶ Πολιτείων. Κεφ. Α'. Κατόκησαν δὲ καὶ Κλεωνὰς Χαλκιδεῖς, οἱ ἐν τῷ Ἀθῶ ἐξαναστάντες ἐξ Ἑλεμνίου ὥς μὲν μυθολογεῖται ἐπὶ ἡμῶν, οἱ τὰ τ' ἄλλα κατέσθιον αὐτῶν καὶ τὸν σίδηρον. Νόμος δὲ ἦν Χαλκιδεῦσι μὴ ἀρῆσαι, μηδὲ προσδεῦσαι νεώτερον ἐτῶν 50.

18.

Στράβωνος.

Βιβλ. 7. Ὅτι ἄντικρυ Καναστρου ἄκρον, τῆς Παλλήνης, ἡ Δέσρος ἐστὶν ἄκρα, πλησίον Κωφοῦ λιμένος, καὶ ὁ Τορωναῖος κόλπος ὑπὸ τούτων ἀφορίζεται. καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κεῖται τὸ ἄκρον τοῦ Ἀθῶνος, ὁ ἀφορίζει τὸν Σιγγιτικὸν κόλπον, ὥς εἶναι ἐφεξῆς κόλπους τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς βορρᾶν, ἀλλήλων ἀπέχοντας οὕτως Μαλιακόν, Παγαδιτικόν, Θερμαῖον, Ταρωναῖον, Σιγγιτικόν, Στρυμονικόν· τὰ δὲ ἄκρα Ποσειδίων μὲν τὸ μεταξὺ Μαλιακοῦ καὶ Παγαδιτικοῦ, τὸ δὲ ἐφεξῆς πρὸς βορρᾶν Σιπιάς. Εἴτα τὸ ἐν Παλλήνῃ Καναστρον, εἴτα Δέσρος, εἴτα Νυμφαῖον ἐν τῷ Ἀθῶνι πρὸς τῷ Σιγγιτικῷ, τὸ δὲ πρὸς τὸ Στρυμονικῷ Ἀκρόθως, ἄκρον δὲν μεταξὺ ὁ Ἀθῶν, οὗ πρὸς ἀνατολὰς ἡ Αἴμνος πρὸς δὲ βορρᾶν ἀφορίζει τὸν Στρυμονικὸν κόλπον καὶ Νεαπολίαν. Ὅτι Ἀκάνθος πόλις ἐν τῷ Σιγγιτικῷ κόλῳ ἐστὶ παράλιος, πλησίον τῆς τοῦ Ξεξίου διώρυγος· ἔχει δὲ ὁ Ἀθῶν πέντε πόλεις, Δίον, Κλεωνάς, Θύσσον, Ὀλό-